

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ХОРЕОГРАФИЯСЫНДАҒЫ МЕТАМОДЕРННІҢ КӨРКЕМ КӨРІНІСТЕРІ

Кукетов Берик Алпысбаевич¹, Шанкибаева Алия Бакытжановна¹

¹Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы (Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа. XXI ғасырдағы ұлттық өнердің дамуы оның мазмұнын ашудың жаңа жолдарын іздестіруде. Бұл құбылыс хореографиялық өнерге де өз ықпалын тигізуде. Өзінің формасы мен мазмұны жағынан жаңашылдығымен ерекшеленетін жарқын хореографиялық қойылымдар пайда болған XX ғасырдың II-жартысынан кейінгі даму кезеңдеріндегі ұлттық бидің қойылымдарын талдай отырып, авторлар қазіргі кезеңде қазақ сахналық биі қойылымның мазмұнын ашуда жаңа көзқарасқа ие болуда, ол өз кезегінде би қимылдарын сахнада көрсетудің жаңа формасын талап етеді деген қорытындыға келді.

Мақалада З. Райбаевтың «Фрескалар» балеті (1981) ұлттық би мен классикалық хореография синтезінің жаңа түрін дамытуға ықпал еткен алғашқы жарқын туынды ретінде атап өтіледі. Мақалада постмодернизм кезеңіндегі ұлттық хореографияның даму жолы қарастырылып, оның сипаттамасы беріліп, одан әрі қазіргі кезеңдегі би өнерінің дамуы жан-жақты зерттеледі. Көптеген заманауи туындыларды зерттеу барысында би мазмұнын кейіпкердің күйін дәлірек жеткізуге ықпал ететін өзгертілген пластикалық қозғалыстар арқылы көрсету үрдісі байқалады.

Қазіргі уақытта жас хореографтар заманауи технологияларды пайдалана отырып, ұлттық хореографияда тарихи оқиғаларды ұсынудың бірегей авторлық тәсілдерін енгізіп, сол арқылы ұлттық биді байытып, оның одан әрі дамуына үлес қосуда. Бұл, өз кезегінде, метамодернизмнің тенденцияларының пәнаралық дискурста орынды деп танылуға ұмтылатын жаңа әдіс ретінде ашылуына әкелді. Метамодернизм кезеңіндегі ұлттық хореография зерттеулері жоқтың қасы, соның нәтижесінде, осы жұмыста дамудың сабақтас салаларының нәтижелері мен тәжірибелеріне сүйене отырып, қорытындылар жасалды. Ұлттық хореография академиясының ғылыми зертханасының теориялық және педагогикалық еңбектеріне шолу жасалды. Зерттеу жұмысында ұлттық хореографияның заманауи қойылымдарын талдау қазақ би өнеріндегі метамодернизм тенденцияларының көрінісін анықтауға мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, зерттеудің негізгі мақсаты – қазақ хореография өнеріндегі метамодерннің көркем көріністерін анықтап, ашып көрсету үшін келесі ғылыми әдістер қолданылды: диахронологиялық, аналитикалық талдау, салыстыру, бақылау.

Түйін сөздер: қазақ биі, метамодернизм, салт-дәстүр, өнер, ұлттық би, хореография, қазақ биінің трансформациясы, тұрмыстық би, қазақ биінің оқу үдерісі.

Дәйексөз үшін: Кукетов, Берик және Алия Шанкибаева. «Заманауи қазақ хореографиясындағы метамодерннің көркем көріністері». *Central Asian Journal of Art Studies*, т. 9, №1, 2024, 283–296 б. DOI: 10.47940/cajas.v9i1.743.

Авторлар қолжазбаның соңғы нұсқасын оқып құптады және мүдделер қақтығысы жоқ екендігін мәлімдейді.

Кіріспе

Қаншама жылдарды артқа тастап, Қасырлар қойнауы жаңа оқиғалармен, өзгерістермен толығуда. Уақыт өткен сайын онымен бірге мәдениеттің де, тарих беттерінің де жаңарып отыруы табиғи заңдылық. Сол сияқты қазақ биі де бүгінгі күнге дейін өте үлкен күрделі кезеңдерді бастан өткерді. Бірақ метамодернизм кезеңінде қазақ биіндегі жаңаша көзқарастар мен қойылымдар орын алуда. Метамодернизм кезеңіндегі өзгерістерді айтпас бұрын осы кезеңге қысқаша мағлұмат берсек. Метамодернизм, (ағыл. Metamodernism) – постмодернизмді алмастырған 1990 жылдардан қазіргі уақытқа дейінгі мәдениеттің өзгерістері мен жағдайларын сипаттайды. «Метамодернизм» терминін голланд философы Робин ван ден Аккер және норвегиялық медиа теоретик Тимотей Вермеулен 2010 жылы «Эстетика және мәдениет» журналында жариялаған «Метамодернизм туралы ескертпелер» эссесінде (Timotheus and Robin, 12) енгізген болатын. Осы кезеңдегі өзгерістер жалпы қазақ биі мен әлемдегі хореографияда үлкен жаңалықтар алып келуде.

Ұлттық би бастауын алған қазақ биі бүгінгі күнде модернизациялау мақсатында тұрмыстық би, салт-дәстүрге бағытталған би қойылымдары жаңа формаға ие болуда. Әрбір жаңадан ұсынылған билер, жаңа көзқарастар мен кітап бетіне түскен қимылдар алдағы уақыттағы қазақ биінің жоғары деңгейге көтеруіне себепші болды. Дегенмен де, бидің қазіргі жағдайын талқыламас бұрын тарихқа қысқаша шолу жасап өтсек. «Қазақ тілі жүздеген жылдар бойы қалыптасса, қазақ биі де жүздеген жылдардан бері өмір сүріп келеді. Өте көне өнер», – деп бейнелейді өнер ғылымының кандидаты, профессор, еңбек сіңірген өнер қайраткері, халық әртісі Даурен Абилов (Жас Алаш 1). Мақала авторлары қазақ биінің даму

деңгейін еркіндік пен би мәдениетінің бар екендігін дәлелдеу және кәсіби деңгейге көтеру мақсатында дүниеге келген би өнері деп бағалайды. Мысалға, Шара Жиенкүлованың «Қазақ биі» (1955 ж.), Дәурен Абилов пен Әубәкір Ысмайловтың «Қазақ халық биі» (1983 ж.), Ольга Всеволодовна Всеволодская-Голушкевичтің «Школа казахского танца» (1994 ж.) еңбектерінде ұсынылған би қимылдары ұлтымыздың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрып табиғатымен байланыстырылған. Оған дәлел болып отырған мынадай сөздер «Қазақ биінің барлық қимылдары терең мағынаға және ішкі психологиялық астарға ие, онда халықтың көркемдік-бейнелі ой-өрісі, оның ең көне өрлеуі мен дүниетанымы көрініс тапты. Кейбір қозғалыстар еңбек процесінде адамның манипуляциясын біртіндеп жеткізеді; келесі бірі терең идеялық мағынасы бар қазақ ою-өрнегін қайталайды; енді бір қозғалыстар табиғат құбылысын, оның ішінде көбіне құстар мен жануарлардың қимылдарына еліктеуді пластикалық түрде жеткізеді; басқалары бишінің киімдері мен аяқ киімдерінің ерекшеліктерінен, мысалы, өкшелі аяқ киімдерден туды, бірақ барлық қозғалыстар бір уақытта адамның сезімдерін жеткізеді», – деп суреттейді Ольга Всеволодовна Всеволодская-Голушкевич (Ольга Всеволодовна Всеволодская-Голушкевич, 6). Бұл сөзді негізге алып отырған себеп, постмодернизм кезеңіндегі ұлттық биді дәріптеумен қатар биді кәсіби деңгейге жетелеу деген ой. Бұл деректе еркіндік пен қазақ халқының ұлттық биінің өзіндік орны және тарихы бар екендігі айқын көрсетіледі. «Қазіргі уақытта қазақ биі дамудың жаңа сатысына шықты, ұлттық сана идеясына еніп, халық фольклорына қызығушылық танытып, осы ерекше шығармашылықты сүйетіндер қатары кеңейуде» (Казахский народный танец 1). Бұл мақсат қазіргі таңда үлкен ауқымды «Қазақтық ұлттық биі» бағытына айналды. Бүгінгі күнге дейінгі

би қойылымдары, қимыл ерекшеліктері жайында жазылған әрбір жазба еңбектері күнды дүние болуда.

XXI ғасырда жастардан «қазақ би қимылын көрсетші» деп сұрағанда, «Қамажай» мен «Буын биін» алға тартады. Бұл бірден бір осы би өнерінде еңбек еткен тұлғаларымыз Шара Жиенқұлова «Қамажай», «Айжан қыз», Дәурен Әбіровтың «Былқылдақ», «Буын би» Зауырбек Райбаев, Меңтай Тілеубаев, Әубәкір Исмайлов, Болат Аюханов, Ольга Всеволодская-Голушкевич және тағы басқа өнер қайраткерлерінің еңбектерімен тікелей байланысты. Олардың есімдері ұлттық хореография тарихына қойылымдары арқасында елге танылып, есімдері алтын әріптермен жазылды. Қазақ биін зерттеп, осы салада көп ізденіп би қойылымдарына ерекше мән-мағына беретін өзгерістер алып келген қайраткерлер қазіргі таңдағы қазақ елінің би мәдениетінде үлкен жетістікке жетуіне өз үлестерін қосуда.

Келесі өзекті мәселелердің бірі ХХ ғасырдың аяғындағы би қойылымының ерекшеліктері, оның ішінде еркіндік іздеу мақсатында жаңа форма ұсынған тұлға Зауырбек Райбаевтың да еңбегін айтпай кетуге болмас. Ол қойылым 1981 жылы жарық көрген балет спектаклі — «Фрески». Бұрын мұндай қойылым болған емес. Осы тұрғыдан алғанда, бұл спектакльде ұлттық бояу мен заманауи хореографияның синтезі және музыканың метроритмі туралы ерекше түсінігі бар.

3. Райбаев музыкалық талғамы жоғары тұлға, ол әр нотаға жан бітіре алды. Бұл шын мәнінде жаһандық кең ауқымды балетмейстер. Ол қазақстандық хореографиялық өнердің дамуына зор үлес қосты» (Нуриева Асия 1), — дейді маэстро оқушысы, еліміздің бас театрының балет ұжымының жетекшісі, ҚР Халық әртісі, «Құрмет» орденінің иегері Гүлжан Түткібаева өзінің сұхбатында. Бұл қойылым қазақ елінде ғана емес, КСРО көлемінде де

үлкен жаңалық болды. Осы ізді негізге ала отырып қазіргі таңда қазақ биі де трансформациялануда. Демек еркіндік іздеу мақсатында қазақ биі жаңа бағыт алып, қазіргі таңда жаңа формаларда ұсынылып жатса, ол өнердің дамып келе жатқанын көрсетпей ме?! Оның айқын көрінісі Айгүл Тати, Мұқарам Абубахриева, Анвара Садыкова, Алматы Шамшиевтың би қойылымдарындағы фольклор мен заманауи хореографияның қосындысы метамодернизм кезеңінде айқын байқалады. Кейінгі балет қойылымдарындағы жаңа қимыл ұсыныстары ұлы тұлғалар мен кейіпкелер арқылы ұлттық би өнеріне де жаңа леп болып енуде. Мысалы, Мұқарам Авахридің қазақ биіне жаңа би қойылымдары мен қимылдарына енгізген өзгерістерін айта аламыз. Осындай бағытты ұстанушы қазақ биін дәріптеуші «Астана Балет» театры.

Материалдар мен әдістер

XXI ғасырдағы қазақ хореографиясындағы өзгерістерге қол жеткізу үшін, мақалада төмендегідей әдістер қолданылды.

Мақалада ұлттық бидегі постмодернизм кезеңіндегі айшықты өзгерістің салдарынан метамодернизм кезеңіндегі қазақ биінің өзгеруіне қандай әсер болғанын анықтау мақсатында диахнологиялық әдісі қолданылды. Ғылыми еңбектер мен би қойылымдарын жүйелі түрде талдау барысында ұлт дәстүрі мен тұрмыс тіршілігінің және қазақ биінің өзгеріске ұшырауының себеп салдарына қандай тарихи оқиғалар мен факторлардың әсері болғанын байқадық.

Аналитикалық талдау — аталмыш тақырып қазақ биінің жаңа дәуірдегі болып жатқан өзгерістерін қамтиды, сол себепті әдеби шығармалар мен ұлттық бидің трансформациялануын айқын көрсету мақсатында біз сұхбаттар, бейне жазбалар, мақалалар, би қойылымдарына сүйендік.

Салыстыру — бұл әдіс зерттеу жұмысымыздың барысында бірнеше балетмейстерлердің қойылымдарындағы ұстанған жүйесін, қойылым барысындағы ұсынған жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін, музыкалық және бидегі қолданылған киім үлгілерін салыстыру мақсатында жүзеге асырдық.

Зерттеу тақырыбына сәйкес ХХІ ғасырдағы ұлттық би ерекшеліктерін анықтау мақсатында педагогикалық көзқарастар, еліміздегі оқу жүйесіндегі жаңа идеялар мен қазақ биінің оқу үдерісіндегі өзгерістері бақылау әдісі арқылы ашып көрсетілді.

Пікірталас

«Қазіргі уақытта бүкіл әлемде фольклорды зерттеуге деген қызығушылық артып келеді. Осыған байланысты Қазақстанда мемлекеттік бағдарламалар әзірленіп, ұлттық мәдениетті жаңғырту және дәстүрлі өнерді сақтау бойынша көптеген шығармашылық-зерттеу жобалары жұмыс істеуде. Республика аумағында көптеген хореографиялық ұжымдар құрылды. Соңғы уақытта қазақстандық көрерменнің мәдени деңгейі айтарлықтай өскендігін айта кету керек, қазіргі қоғам өнерге жоғары талаптар қояды» деп Айгуль Кульбекова өзінің мақаласында қазақ биінің талабының жоғарылағанын атап көрсетеді (2). Бүгінгі күні қазақ биіне жаңаша көзқарас қалыптасып, фольклор және неоклассика бағытының байланысын тапқан би қойылымдары ел көлемінде ғана емес, сонымен бірге алыс шет елдерде де халықтың қошеметіне бөленіп келуде. Мұндай қойылымдарға қарттар, орта жастағылармен қатар жастардың да қызығушылығы артуда. Оның айқын көрінісі Айгүл Тати «Астана балет» театрында қойылған «Ұлы Дала Мұрасы» атты концерттік бағдарламасын айтуға болады. Бұл концерттік бағдарламада тарихымызды негізге алып жаңаша қойылымдармен дем

беріп, қазақ би қимылдарын заманауи қимылдарымен қосқан жаңаша көркем образдарын байқауға болады. Концерттік бағдарлама «Hassak» этно-фольклорлық тобының орындауымен ашылып, «Жыл мезгілдері» атты би қойылымымен жалғасын табады. Мұндағы «Өрлеу» атты музыкалық композиция биге керемет үйлесім береді. Жалпы қарастырылғалы отырған тақырып «Жыл мезгілдері» атты би болмақ. Биді қойған Айгүл Тати — балетмейстер, хореограф, қоюшы режиссер, балет педагогы, өнертану доценті (2011), қазақ биін оқыту теориясы мен әдістемесі бойынша бірнеше оқу-әдістемелік құралдардың авторы, «Астана балет» театрының қоюшы-балетмейстері. «Жыл мезгілі биінде маған шабыт берген және ой салған Абай Құнанбаевтың жыл мезгілдеріне арналған өлеңдері еді. Абай атамыз осы жыл мезгілдерімен бірге қазақ елінің табиғатының кеңдігін, таулар, ормандар мен жайлауларын жазып қалдырған еді. Осы шығармалар негізінде менің көңілімде орын алып аталмыш қойылымды ұсындым. Би қозғалыстары қазақ биінің негізгі қимылдары мен классикалық элементтері негізге алынды» (Флюра Мусина). Осы туындыда балетмейстер қазақ би қойылымдарындағы жаңа формаларды қолданған. Иә, расыменде қойылымды тамашалау барысында қимылдардың ерекшелігі, мезгілдердің ауысуы, әртістердің киімдері жыл мезгіліне сай сахнада алуан түрлі бояуларға боялуы жаңа трансформацияланған қойылымға ие болды. Бұл биді ұсыну барысында қазақ жерінің табиғаты, жыл мезгілдері етене байланыс тауып, музыкалық үйлесімділік және киім үлгісі де ерекше көзге түседі.

Бидегі негізгі көңіл бөлетін мәселе бұл костюм. Муслим Садыкович Жумағалиев костюм суретшісі «Мен бұл бидегі костюмды ежелгі қазақ этносының костюмын негізге алып, түрлі-түсті бояулар, жеңіл маталар,

ою өрнекті қолданып ұсынылған киімді сәйкестендірдім. Бұл бидегі киімдерді елестету барысында көне дәуірдегі ұзын шапандағы қыздар бейнесі келді, оларға жаңа дем беру мақсатында жеңіл матадан және киімнің ұзындығын еденге дейін төгіліп тұруын негізге алдым» (Флюра Мусина) дейді костюм авторы. Расыменде, осы спектаклдегі ұсынылған киім үлгілері де ерекше жаңаша көзқарас негізінде туындаған образдар екендігі аңғарылады. Бас киімдердегі күннің бейнесі (ежелгі күнге табынушылық), ұзын саукеле аспан әлемімен байланыстығын білдірсе, келесі бір бас киімдерінде Таңбалы тастағы бейнелер көрініс тапқан, шапандар жеңіл матадан тігілсе, жейделер мен қамзолдар ерекше стильдерімен көзге түсті.

Би қойылымындағы «Hassak» этно-фольклорлық тобы мен «Астана Балет» әртістерінің өзара коллаборациясы, қойылым барысында оркестрдің сахнада ойнауы ерекше көрініс берді. Топ жетекшісі Ержан Жаменкеев «Қазіргі таңда хореографтарға жаңа стильдегі музыка тапшы. Біз оны білеміз. Қазір ол өзекті мәселелердің бірі. Осы жағдайды біле отырып қоржынымызда көне қазақ музыкасына жаңа дем беріп, жаңа форматтағы әуен қосуға тырысамыз және концертке біз де үлес қосқанымызға қуанамыз» (Флюра Мусина), — дейді музыкалық жетекшісі. Яғни бұл жерде тағы ерекше атап кететін көрініс ол сахнадағы оркестр мен бишілердің бір бірін толықтырып үйлесім тапқандығы, көрермендер залындағы адамдарға қойылым барысындағы қимыл ерекшеліктері, домбыра, қобыз үндері қазаққа тән жазық даладағы көріністі елестетеді. Концертте сонымен қатар мұра билер, фольклорлық билер мен қазақ биінің жаңа формадағы билері ұсынылды.

«XX ғасырдағы балет жаңалықтары XXI ғасырдың басында үлкен өзгерістер алып келді. Әр хореограф өзінің туындыларында осы салада еңбек еткен

аға буын немесе әріптестер тәжірибиесінің негізінде жаңа формалар мен стильді табуға тырысады. Осындай өзгерістер арқылы дәстүр мен сабақтастық жалғасын табады. Мәселе жаңа хореографиялық тіл мен экспрессивті құралдарды іздеу, қазіргі бидің негізгі мәселелері. Осы жүйені дамыту қазақ режиссурасы мен стилистикалық ерекшеліктерінің пайда болуын хореографтар терең ұлттық құндылық түсінігімен байланыстырады.

Өнердің барлық түрлеріндегі жаңалықтар іздеу мақсатында заманауи қойылымдарында ұлттық компонент негізгі құрамдас бөлік болып табылады» деп суреттейді XXI ғасырдағы қазақ белетіндегі өзгерісті Анипа Қусанова, Айгуль Кульбекова, Балжан Тлеубаева, Людмила Николаева өздерінің 2020 жылы сәуір айында жарық көрген «Stylistic features and development trends of choreographic stage direction in Kazakhstan» атты мақаласында (68). Яғни қазақ хореографиясындағы өзгеріс ол ұлттық құндылықпен тікелей байланысты. Ондай ұлттық мәселені негізге ала отырып, қойылымдарында жаңа бағытты ұстанғандардың қатарында «Астана» балет театрын атап кетуге болады. Жаңа балет қойылымдарында жаңа қимыл ұсыныстарымен қатар ұлы кейіпкерлер негізінде ұлтымызға жаңа леп болып еніп жатқаны да бар. Атап айтар болсақ Қазақстан еңбек сіңірген қайраткері Мұқарам Авахридің «Махаббат тілі» балеті терең философиялық тәжірибелер мен рефлексияларға, нәзіктік пен қайғыға толы Абай поэзиясына деген сүйіспеншілікті білдіретін шығарма. «Махаббат тілі» — көптеген техникалық әдістерді, балетмейстерлік көзқарасын қамтитын мазмұны жағынан жарқын және философиялық спектакль, қоюшы автор қазақ әдебиетінің классигінің поэзиясына деген құрметін осылайша көрсетеді. Балет сегіз нұсқадан тұрады: Жарықтандыру, Сегіз аяқ,

Жыл мезгілдері, Көзімнің қарасы, Той бастар, Татьяна хаты, Ақынның өтініші, Желсіз түнде... (Астана балет 1). Осы спектакльде ерекше айтарлық мағлұмат бұл балетмейстердің қазақ биінің қимылдарымен бірге жаңа формаларды ұсынғандығы. Атап айтар болсақ қазақ би қимылдары классикалық элементтермен біріктірілген.

Нәтижелер

Би қойылымдарымен қатар оқу үдерісіндегі қазақ биінің мәселесі жайын қарастырсақ. ХХІ ғасырдың басында қазақ биінің ұлы шеберлері жазып қалдырған әдебиеттермен қатар жаңаша ізденістердің нәтижесі болып табылатын ғылыми зерттеулер мен оқулықтар, мақалалар және т.б. жүйелеу мәселесі де бар. Осы орайда келесі бір дәйексөзді мысалға келтіргіміз келіп отыр: «Қазақ әдебиетінің ізашарларының бірі, әрі педагог Мағжан Жұмабаев баланы тәрбиелеу – бұл ақыл-ойына және іс-әрекеттерге негізделген мәселелерді шеше алатын тұлғаны қалыптастыру. Бұл халықты басқаруға қабілетті, әрі батыр болуы керек, сондай-ақ, қазіргі қоғамның жан-жақты мүшесі бола отырып, әртүрлі мәселелер шеше білетін тұлға. Бұған жету үшін, мұғалім өзінің барлық күш-жігері мен білімін жұмсауы керек» (Бабаев 4). Педагогиканың басым бағыты болып табылатын білім беру үдерісінің басты мақсаты қоғамның талаптарына жауап беретін бәсекеге қабілетті мамандар даярлау (Janssen, Кпоеф және Лазондер)» Самал Бакированың 2023 жылы жарық көрген мақаласында да оқу үдерісін тәжірибемен ұштаудың маңызыдылығы атап көрсетіледі (4).

«Бүгінгі таңда Қазақстанда орындаушылардың, педагогтар мен балетмейстерлердің жеке кадрларын дайындайтын бірқатар арнайы оқу орындары бар, ал қазақ хореографиясы жаңа көркемдік-

сахналық деңгейге шықты. Педагогтар мен балетмейстерлердің қызметі қазақ ұлттық би өнерін одан әрі жетілдіруге бағытталған» (Хореография для всех 2). Осыдан түйетініміз қазіргі таңда бірқатар би маманын дайындайтын оқу орындары ашылып, ол білім ордаларында қазақ биін пән ретінде енгізгенін де айта кету қажет.

Қазақ биінің қимыл қозғалыстары мен даму жолдарын зерттеп ғылыми жұмыстар жазып жүрген Лидия Сарынова, Айгүл Кульбекова, Ізім Тойған, Алия Шанкибаева, Қарлығаш Айтқалиева, Гүлнар Жұмасайтова, Балжан Тілеубаева, жастардан Анипа Қусанова, Анвара Садыкова, Дамир Оразымбетов, Алима Молдахметова т.б еңбектерін айтуға болады. «Авторлық оқыту әдістемелері және хореографиялық өнердің заманауи бағыттарын игеру оқытудың негізгі бағыттарының бірі, сондықтан да оқу процесінде дәстүрлі ұлттық биді сақтау және тереңдетіп зерттеу ісі маңызды болып қала береді. Басқаша айтқанда, бұл кәсіби педагогикалық қызметті жаңартатын рәсімдер жүйесі, түпкілікті жоспарланған нәтижеге кепілдік беретін оқыту әдістемесі бір жағынан жоғары білікті мамандарды даярлау және екінші жағынан дәстүрлі би мәдениетін білім беру процесінде сақтау», – деп жеткізді педагогика ғылымдарының докторы, профессор Айгуль Кульбекова өзінің 2013 жылы басылымға шыққан «Қазіргі хореографиялық білім беру жағдайында ұлттық биді дамыту және сақтау тұжырымдамасы» мақаласында (139). Осы негізде қазақ биі оқу бағдарламасында жеке пән ретінде меңгеруге мүмкіндік алып, ал қазақтың ұлттық биі ғылымда да өз орын тауып келеді деп айта аламыз. Қазіргі таңда ұлттық биді кәсіби түрде үйрету жоғары оқу орындарында қолға алынып жатыр. Ол пәннің мақсаты қазақ биінің қимылдарын терең әрі жүйелі түрде үйрету, ұлттық би тарихын меңгерту болып табылады.

2019 жылы Астана хореография академиясында қазақ биін зерттеп, оқу құралдарын жазуға, тұрмыстық бидегі жаңа формалар мен өзгерістерді анықтауға бағытталған зертхана ашылды. Осы зертхананың негізін қалаушылар Тойған Ізім, Айгүл Кульбекова, Айгүл Тати, Анвара Садыкова, Алмат Шамшиев. Зертхананың жасаған үлкен еңбектерінің бірі 2021 жылы басылымға шыққан «Қазақ биінің анықтамалығы» атты кітабын ерекше атап өту керек. Бұл еңбек қазақ биін нақты бір жүйелілікке келтіру мақсатында жасалған қадам еді. Сонымен қатар осы кітаппен бірге қазақ биін оқытудағы музыкалық жинақ та басылымға шықты. Бұл еңбектер қазақ биін кәсіби түрде меңгеруге үлкен үлесін қосады деп ойлаймыз. Жасалып жатқан мұндай еңбектерден тарихи әрі ұрпақ сабақтастығын көруімізге болады.

Би тілі — тек шындықты айтатын құрал. Тіпті билей алмайтын адамдар қимылмен түсінісе алады. Би тілі көптеген ұғымды жеткізуге болатын шешен тіл. Би тілімен махаббатты да, күйініш пен қуанышты да, реніш пен назды, қайғы мен тебіреністі тереңінен айтып, ұғындыруға болады. Би музыкаға жан бітіре алады. Оны өміршең етіп, тірілтіп, көзбен көрінетіндей дәрежеге жеткізеді. Кез келген би ең алдымен бостандық. Мұң мен қайғыдан, жаман ой мен істен арылу.

Жоғарыда айтылғандай қазақ биі де өзге ұлттардың би өнері тәрізді белгілі бір жүйеде, белгілі бір сипатты сомдайтын қимыл әрекеттермен шектеседі. Бірақ қазақтың би өнері тек қазақ ұлтының өзіне ғана тән өзгешеліктерімен ерекшеленеді. Мұндағы қимыл қозғалыстар тұрмыстық дүниелерді, әсемдікті, жан-жануардың қасиеттерін көз алдыға әкелуімен сипатталады. Атап айтқанда, бүгінге дейін белгілі көне билердің қатарында «Қамажай», «Маусымжан», «Қаражорға», «Келіншек», «Өрмек биі», «Ортеке», «Тепеңкөк», «Қоян-бүркіт» «Айжан қыз», «Садақ биі», «Шолпы биі», «Қоян

биі», «Аю биі», «Насыбайшы», «Асау ат», «Бура биі», «Бүркіт биі», «Құр биі», «Құсбегі», «Киіз басу», «Тырна биі» атты билер болған. Бұл туындылар қазіргі таңда мұра биге айналып, қазақ би өнерінің дамуына атсалысып жатқан үлкен буын аға-апалармен қатар жастарға да үлкен жол көрсетуші нұсқа болып отыр. Мұра билердің арқасында қазақ билері жаңаша қойылымдармен қатар ұлттық құндылығы бар дүниелер де аз емес екендігін көрсетіп отыр. Қазақ биінің арқауы — халықтың жан дүниесі, оның таным түсінігі, оның философиясы, табиғатпен байланысы. Міне, осының бәрі кез келген бидің құрылымынан, болмысынан айшықты көрініс тауып жатады.

Негізгі тұжырымдар

Мақалада қазақ биінің ХХІ ғасырдағы жағдайын анықтау негізінде диохронологиялық, талдау, салыстыру, бақылау әдістерін қолданылды. Тақырыпқа өзек болып отырған негізгі мәселе қазақ биінің қазіргі таңдағы жағдайы мен зерттеу жұмысы барысында трансформациялануын анықтау. Жаңа қазақ хореографиясындағы өзгерістердің бастауы классикалық бимен байланысы бар екендігі байқалды. Зерттеу жұмысында балетмейстерлердің би қойылымдарына талдау жасау арқылы қимыл қозғалыстағы өзгеріс, қазақ киім үлгілеріндегі жаңа стилизацияланған формаға түрленуі және музыкалық ерекшеліктері айқындалды. Көтеріліп отырған тақырып қазақ биіндегі өзекті мәселелерді қозғайды. Зерттеу нәтижесі мен қорытындылары қазақ биін зерттеумен айналысып жүрген ғалымдарға, жас зерттеушілерге көмекші құрал бола алады.

Қорытынды

«Қазақстанның би өнері тарихи кедергілерге қарамастан дами берді. Биді зерттеу мен халық ішінде оны жазып

алу әлі күнге дейін жалғасуда. Көптеген ғалым-этнографтар, өнер қызметкерлері өзіндік ерекше қайталанбас нақыштағы билерді көріп, оларды өздерінің еңбектері мен естеліктерінде бейнелеген» (Маржан Нұрғалиева, 133). XX ғасыр қазақ биіне едәуір өзгерістер алып келді. Ұлттық бидің дамуына кәсібилікпен бірге қазақ би спектакльінің шығуына себепші болған постмодернизм кезеңі XXI ғасырда қазақ биінің трансформациялануына септігін тигізгеніне көзіміз жетті. Метамодернизм кезеңі би спектакльдері мен ұлттық бидің жаңа формаларға ие болуын байқатуымен қатар оқу үдерісінде жеке қазақ биі пән болып үйретілуі қолға алынды. Аталмыш кезеңде ұлттық би ғылымда да өзіндік орын алғандығын көруге болады. Сонымен қатар, маңызды мәселелердің бірі ұлттық би өнеріне қатысты зерттеулердің, еңбектердің ана тілінде жариялануына

қатысты. Сондықтанда осы салада еңбек етіп жатқан азаматтарға сәттілік тілей отырып, болашақта қазақ биіне арналған қазақ тіліндегі оқулықтар мен монографиялар көбірек жарияланса деген тілек білдіргіміз келеді. Мұндай жұмыстар өскелең ұрпаққа нұсқа ретінде «Қазақ биінің» жоғары оқу орнында жете меңгерілуіне үлкен септігін тигізер еді. Қазақ тіліндегі оқулық тапшылығы қазіргі таңдағы басты кемшілік болып отыр. «Қазақ биі» XXI ғасырдың 20 жылдарында тарнсформацияланып, бидегі өзгерістерге батыс европаның ықпалы басым болып жатқаны көрінеді, сонымен қатар, жаңа балет спектакльдерінің жаңа формалары мен бағыттары сахналарда ұсынылып жатыр, оның ішінде ұлттың бірегейлігі көрінетін қойылымдар да жоқ емес. Даму жолындағы қазақ мәдениетінде ерекше орын алып отырған би өнері болашағы жарқын, тұғыры биік.

Авторлардың үлесі:

Б. А. Кукетов – идеяны, мақаланың негізгі мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау, мағлұматтарды жинақтау, зерттеу жұмысын жүргізу.

А. Б. Шанкибаева – ғылыми консультант.

Вклад авторов:

Б. А. Кукетов – формулировать идеи, основные цели и задачи статьи, обобщать необходимые сведения, проводить исследовательскую работу.

А. Б. Шанкибаева – научный консультант.

Contribution of the authors:

В. А. Kuketov – formulate the idea, the main goals and objectives of article, summarize the necessary information, conduct research.

А. В. Shankibayeva – scientific consultant.

Дереккөздер тізімі

- Бабаев, Сәбит. «Жалпы педагогика. Педагогикалық теорияның негіздері». Алматы, Нұр, 2013.
- Всеволодская-Голушкевич, Ольга. «Школа казахского танца». Алматы, Өнер, 1994.
- Абиров, Даурен. «Қазақтың би өнері қалай қалыптасқан?». *Жас Алаш*, Алматы, 29 шілде 1997, 1 б.
- Нұрғалиева, Маржан. Қазақ биі-халақ шығармашылығының көне, өзіндік ерекше көріністерінің бірі. *Хабаршы*, №1(36), 2005, бб. 132 – 134.
- Vermeulen, Timotheus, and Van den Akker, Robin. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, №1(2), 2010, pp. 56–77, doi:10.3402/jac.v2i0.5677.
- Тлеубаев, Сераы. The ethnogenesis of the Kazakh dance. *Opcion*, Venezuela, 2018, Vol. 34, No 87-2, pp. 338–354.
- Жақыпова, Фарида. «Современные тенденции в высшем образовании». «Қазақстан жоғары мектебі». Ғылыми сараптамалық журнал, 1, 2013, бб. 10-12.
- Астана балет сайты, «Махаббат тілі», <https://astanaballet.com/ru>, 1 б. 07.07.2023 ж. қарастырылған.
- Bakirova, Samal. «Highlights of Digital Technologies Application for Choreography Teaching, The Case of Kazakhstan». *Research in Dance Education*, June, 2023. <https://doi.org/10.1080/14647893.2023.2220651>
- Нуреева, Асия. Сұхбат, <https://newtimes.kz/mneniya/155845-vozhrozhdenie-fresok-zaurbeka-rajbaeva>. Қарастырылған күні 01.12. 2022.
- Kussanova, Anipa, et al. «Stylistic features and development trends of choreographic stage direction in Kazakhstan». *Opcción*, No.91, 2020, pp. 58–71. <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/31836>.
- Мусина, Флюра. Премьера бағдарламасы. «Наследие великой степи». <https://www.youtube.com/watch?v=AGJA5QGOfnE&t=280s>. Абай ТВ. 07.05.2020 жүктелді.
- Казахские народные танцы, Искусство танца. *Asia-travel*. <https://asia-travel.uz/kazakhstan/musical-culture-kazakh-people/kazakhstan-art-of-dance/>. 07.10.2020 жарияланған.
- Киенко, Ольга. «Истоки возникновения и развития Казахского народного танца» https://horeografiya.com/index.php?route=information%2Farticle&id=9_121 *Хореография для Всех*. 05.10.2019 жарияланған.
- Кульбекова, Айгуль. «Традиционная танцевальная культура казахов». https://art-dance.kz/article/read/Kulbekova_A_K.html. 23.05.15 жарияланды.

References

- Babaev, Chabit. «Zhalpy pedagogika. Pedagogikalik teorinin negizi» [«General pedagogy. Basics of pedagogical theory»]. Almaty, Nur Press, 2013. (in Kazakh)
- Vsevolodskaya-Golushkevich, Olga. «Shkola kazakhskogo tanza» [«School of Kazakh dance»]. Almaty, Art, 1994. (in Russian)
- Abirov, Dauren. Kazakh bi oneri kalai kaliptaskan? [How was Kazakh dance art formed?] *Jas Alash*, Almaty, July 29, 1997, p. 1. (in Kazakh)
- Marzhan Nurgalieva. «Kazakh bii-halik shigarmashilik kone, ozindik erekshe korinisterinin biri» [«Kazakh dance is one of the ancient, unique manifestations of folk creativity»] *Khabarshi*, No. 1(36), 2005, pp. 132–134. (in Kazakh)
- Vermeulen, Timotheus, and Van den Akker, Robin. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. No. 1(2) 2010, pp. 56–77, doi:10.3402/jac.v2i0.5677. (in English)
- Tleubayev, Seraly. "The ethnogenesis of the Kazakh dance", *Opcion*, Vol. 34, 2018, No. 87–2: 338-354, ID: 244037070
- Zhakypova, Farida., «Sovremennyye tendensii v vyshem obrazovanii» [«Modern trends in higher education»]. *Kazakhstan Higher School*. Scientific expert magazine, 1/2013, pp. 10–12. (in Russian)
- Astana Ballet website. «Mahabbat tili» ["Language of Love"], <https://astanaballet.com/ru>, page 1. Accepted 07.07.2023. (in Kazakh)
- Bakirova, Samal. «Highlights of Digital Technologies Application for Choreography Teaching. The Case of Kazakhstan». *Research in Dance Education*, June, 2023, pp. 2–16. <https://doi.org/10.1080/14647893.2023.2220651>
- Nureeva, Asiya. Sukhbat, <https://newtimes.kz/mneniya/155845-vozhrozhdenie-fresok-zaurbeka-rajbaeva>. Accessed 01.12. 2022. (in Russian)
- Kusanova, Anipa, «Stylistic features and development trends of choreographic stage direction in Kazakhstan» *Opción*, No.91, 2020, pp. 58–71. <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/31836>.
- Musina, Flura, Premiere program. «Nasledie velikoi stepi» [«Legacy of the Great Steppes»] <https://www.youtube.com/watch?v=AGJA5QGOfnE&t=280s>. Abai TV, uploaded on 07.05.2020. (in Russian)
- «Kazahskie narodnie tanzi. Iskustvo tanza» [«Kazakh folk dances, Art of dance»], Asia-travel. <https://asia-travel.uz/kazakhstan/musical-culture-kazakh-people/kazakhstan-art-of-dance/>. Published on 07.2020. (in Russian)
- Kienko, Olga. «Istoki vozniknovenia i razvitie Kazahskogo narodnogo tanza» [«The origins and development of the Kazakh folk dance»]. https://horeografiya.com/index.php?route=information%2Farticle&id=9_121 Accessed 05.10.2019. (in Russian)
- Kulbekova, Aigul. «Tradizionnaia tanzevalnaia kultura kazahov» [«Traditional dance culture of Kazakhs»] https://art-dance.kz/article/read/Kulbekova_A_K.html. Accessed 23.05.15, 1 p. (in Russian)

Кукетов Берик

Казахская Национальная Академия Искусств им Т.Жургенова
(Алматы, Казахстан)

Шанкибаева Алия

Казахская Национальная Академия Искусств им Т.Жургенова
(Алматы, Казахстан)

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ МЕТАМОДЕРНА В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ХОРЕОГРАФИИ

Аннотация. Развитие национального искусства в XXI веке находится в поиске новых путей раскрытия своего содержания. Это коснулось и хореографического искусства. Анализируя постановки национального танца, этапы его развития со второй половины XX века, когда появились яркие хореографические постановки, отличающиеся своей новизной как по форме, так и по содержанию, авторы пришли к выводу, что на современном этапе казахский сценический танец приобретает новое видение раскрытия содержания, что соответственно, влечет за собой новую форму подачи танцевальных движений.

В статье отмечен балет З. Райбаева «Фрески» (1981) как первая яркая постановка, способствовавшая развитию новой формы синтеза национального танца и классической хореографии. В статье общими планами обозначается развитие национальной хореографии периода постмодернизма, дается ее характеристика, и, далее, подробно рассматривается развитие танца на современном этапе. В ходе исследования многих современных постановок, наблюдалась тенденция представления содержания через измененную пластику движений, которая способствовала более точной передаче состояния героя.

Молодые балетмейстеры нового времени, используя современные технологии, внедряют в национальную хореографию уникальные авторские способы передачи языком тела исторических событий, тем самым, обогащая и способствуя дальнейшему развитию национальной пластики. Это, в свою очередь, подвело к раскрытию тенденций метамодернизма как метода, который претендует на уместность в междисциплинарном дискурсе. Исследований, рассматривающих национальную хореографию периода метамодернизма почти нет, в следствие чего, в данной работе были сделаны выводы на результате и опыте смежных направлений развития. Были рассмотрены теоретические и педагогические труды научной лаборатории Национальной Академии хореографии. Анализ исследования привел к определению проявления тенденций метамодернизма в казахском танцевальном искусстве, в частности, через анализ современных постановок национальной хореографии.

Таким образом, для раскрытия цели исследования – художественные аспекты метамодерна в казахской хореографии – были использованы следующие научные методы: диахронологический, аналитический анализ, сравнение, наблюдение.

Ключевые слова: казахский танец, метамодернизм, традиции, искусство, национальный танец, хореография, трансформация казахского танца, бытовой танец, учебный процесс казахского танца.

Для цитирования: Кукетов, Берик и Алия Шанкибаева. «Художественные аспекты метамодерна казахской хореографии в современном процессе». *Central Asian Journal of Art Studies*, т. 9, № 1, 2023, с. 283–296. DOI: 10.47940/cajas.v9i1.743.

Авторы прочитали и одобрили окончательный вариант рукописи и заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Berik Kuketov

Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov
(Almaty, Kazakhstan)

Aliya Shankibayeva

Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov
(Almaty, Kazakhstan)

ARTISTIC ASPECTS OF METAMODERN IN MODERN KAZAKH CHOREOGRAPHY

Abstract. The development of national art in the 21st century is in search of new ways to reveal its content. This also affected choreographic art. Analyzing the performances of the national dance, the stages of its development since the second half of the 20th century, when bright choreographic performances appeared, distinguished by their novelty both in form and content, we came to the conclusion that at the present stage, Kazakh stage dance is acquiring a new vision of revealing the content, that accordingly entails a new form of presentation of dance movements.

The article notes Z. Raibaev's ballet «Frescoes» (1981) as the first bright production that contributed to the development of a new form of synthesis of national dance and classical choreography. The article outlines the development of national choreography of the postmodern period, gives its characteristics, and then dwells in detail on the development of dance of the present time. During the study of many modern productions, there was a tendency to present content through modified plastic movements, which contributed to a more accurate transmission of the hero's state.

Young choreographers of modern times, using modern technologies, introduce unique author's ways of presenting historical events into national choreography, thereby enriching and contributing to the further development of national dance. This, in turn, led to the revelation of the tendencies of metamodernism as a method that claims to be relevant in interdisciplinary discourse. There are almost no studies examining the national choreography of the metamodern period, as a result of which, in this work, conclusions were drawn on the results and experience of related areas of development. Theoretical and pedagogical works of the scientific laboratory of the National Academy of Choreography were reviewed. Analysis of the study led to the identification of the manifestation of metamodernist tendencies in the Kazakh dance art, in particular, through the analysis of modern productions of national choreography.

Thus, to reveal the purpose of the study - the artistic aspects of metamodernism in Kazakh choreography - the following scientific methods were used: diachronological, analytical analysis, comparison, observation.

Key words: Kazakh dance, metamodernism, traditions, art, national dance, choreography, transformation of Kazakh dance, household dance, the educational process of Kazakh dance.

Cite: Kuketov, Berik, and Aliya Shakibayeva. «Artistic aspects of metamodern Kazakh choreography in the modern process». *Central Asian Journal of Art Studies*, vol. 9, no. 1, 2023, pp. 283–296. DOI: 10.47940/cajas.v9i1.743.

Authors have read and approved the final version of the manuscript and declare that there is no conflict of interests.

Авторлар туралы мәлімет:**Сведения об авторах:****Information about the authors:**

Кукетов Берик Алпысбаевич
— хореография педагогикасы магистрі, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының «Балетмейстер өнері» кафедрасының «8D02197 – Хореография» білім беру бағдарламасы бойынша 2-курс PhD докторанты
(Алматы, Қазақстан)

Кукетов Берик Алпысбаевич
— магистр педагогика хореографии, PhD докторант 2-курса кафедры «Балетмейстерское искусство» по образовательной программе «8D02197-Хореография», Казахская Национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
(Алматы, Казахстан)

Berik A. Kuketov — Master of Pedagogy of Choreography, 2nd year PhD doctoral student of the Department of «Chorese Art» in the educational program «8D02197-Choreography», Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

ORCID ID: 0000-0002-5804-4167
E-mail: kuketov.1984@mail.ru

Шанкибаева Алия Бақытжановна — өнертану кандидаты, «Сахна пластикасы және дене тәрбиесі» кафедрасының меңгерушісі, профессор, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)

Шанкибаева Алия Бақытжановна — кандидат искусствоведения, профессор, заведующая кафедрой «Сценическая пластика и физическое воспитание», Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
(Алматы, Казахстан)

Aliya B. Shankibayeva — Candidate of Art History, Professor, Head of the Department of «Stage plasticity and physical education», Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

ORCID ID: 0009-0008-8590-5488
E-mail: aliyabahitjanovna@gmail.com